

ЖИТТЯ, ПРИСВЯЧЕНЕ ДІТЯМ: ЯНУШ КОРЧАК У СПОГАДАХ СВОЇХ ВИХОВАНЦІВ

A LIFE DEDICATED TO CHILDRENS: YANUSH KORCHAK IN THE MEMORIES OF HIS PUPILS

У статті проаналізовано комплекс спогадів вихованців відомого польського педагога, лікаря письменника Януша Корчака, записаних викладачем юдаїки та антропологом М. Талмедж Шнайдер на початку 2000-х років. Метою статті є визначення інформаційного потенціалу та значення мемуарів шістьох вихованців Будинку сиріт у Варшаві для дослідження педагогічної діяльності та поглядів Я. Корчака, а також реконструкції його просопографічного портрета як освітянина та людини своєї епохи. Актуальність статті зумовлена зростанням інтересу українських науковців та освітян до особистості і педагогічної системи Януша Корчака та необхідністю поглиблення біографічних студій на основі аналізу комплексів джерел особового походження. Стаття ґрунтується на засадах історизму об'єктивності та системності. Застосовано загальнонаукові, історичні та джерелознавчі методи – аналітичний, синтетичний, логічний, евристичний, критичний, археографічний та інші.

У статті досліджено зміст, визначено тематичний діапазон спогадів людей, які упродовж 1920-х – 1930-х роках проживали у дитячому будинку Януша Корчака та знали його особисто. Визначено рівень інформаційного потенціалу джерел для дослідження створеної Я. Корчаком системи виховання дітей, його педагогічних методів та поглядів. Розкрито ключові риси функціонування дитячого будинку у Варшаві побуту та взаємин його мешканців, їх ставлення до Януша Корчака. У висновках узагальнено рівень інформаційного потенціалу спогадів як складового елемента джерельної бази історико-просопографічних, біографічних та педагогічних студій, присвячених постаті та творчій спадщині Януша Корчака. З'ясовано роль педагога у формуванні самосвідомості, особистих цінностей, громадської позиції та життєвих принципів його вихованців.

Ключові слова: Януш Корчак, спогади, дитина, педагогіка, виховання.

The complex of memories of pupils of the Yanush Korchak the famous Polish teacher, doctor and writer, recorded by the Judaic teacher and anthropologist Marcia Talmadge Schneider in the early 2000s is analyzed in article. The purpose of the article is to determine the informational potential and significance of the memoirs of six pupils of the House of Orphans in Warsaw for the study of the pedagogical activity and views of Ya. Korchak and the reconstruction of his prosopographical portrait as an educator and a person of his era. The relevance of the article is due to the growing interest of Ukrainian scientists and educators in the personality and pedagogical system of Yanush Korchak and the need to deepen biographical studies based on the analysis of complex sources of personal origin. The article is based on the principles of historicism, objectivity and systematicity. General scientific, historical and source studies methods: analytical, synthetic, logical, heuristic, critical, archeographical and others. are applied.

The content and determines the thematic range of memories of people who lived in Janusz Korchak's orphanage during the 1920s and 1930s and knew him personally are determined. The level of informational potential of the sources for the study of the system of raising children created by Yanush Korchak, his pedagogical methods and views are determined. The key features of the functioning of the orphanage in Warsaw, the daily life and relationships of its residents, their attitude towards Yanush Korchak are discovered. The conclusions summarize the level of informational potential of memories as a constituent element of the source base of historical-prosopographical, biographical and pedagogical studies devoted to the figure and creative heritage of Janush Korchak. The role of the teacher in the formation of self-awareness, personal values, social position and life principles of his pupils are described.

Key words: Yanush Korchak, memories, child, pedagogy, upbringing.

УДК 930.2:929Корчак
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/63.1.5>

Якобчук Н.О.,
канд. істор. наук,
ст. науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства і біографістики
Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського

«Я лікар за фахом, педагог за вибором,
письменник за покликанням
і психолог за необхідністю»
Я.Корчак «Щоденник», 1942 р.

Постановка проблеми. Януш Корчак (справжнє ім'я – Генрик Гольдшміт) – видатна постать, ім'я якої асоціюється із безмежною любов'ю до дітей, великою особистою мужністю, самопожертвою та героїзмом. Понад 30 років життя цей відомий польський педагог, лікар, письменник присвятив вихованню дітей-сиріт, вважаючи основним завданням власного життя – «дарувати любов іншим» та «прагнути добра для світу і людства» [26, с. 11]. Новаторські педагогічні ідеї та

психологічні прийоми Я. Корчака значно випереджали свій час, а всі, кому довелося з ним працювати або спілкуватися зауважували суттєвий вплив діяча на їхнє життя. Свідченням цього є спогади вихованців сиротинця у Варшаві, який він організував та очолював. Частина цих мемуарів стала основою книги М.Талмедж Шнайдер «Януш Корчак: скульптор дитячих душ». Захопившись методами та постаттю педагога, авторка реалізувала їх у власній освітній роботі та здійснила копітку

дослідження життєвого шляху і творчої спадщини Я. Корчака, сприяючи їх популяризації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Від середини ХХ ст. постать видатного польського педагога постійно перебуває у фокусі уваги зарубіжних та українських учених, наслідком чого є численні наукові статті, монографії, дисертаційні дослідження, публікації у довідковій літературі, бібліографічні збірники, залучення до наукового обігу його епістолярної спадщини, мемуарів та літературних творів.

Біографія Я. Корчака стала об'єктом наукових студій переважно польських та американських дослідників (К. Dębicki, В. J. Lifton, Й. Ольчак-Ронікер, А. Шлензакової, М. Яворського та ін.), окремі з яких перекладено українською мовою [1, 2, 3, 4, 18]. У статтях та монографіях українських науковців С. Гончаренко, Т. Забутої, А. Луцюк, Н. Осипчук, О. Проскури, С. Сисоєвої, О. Сухомлинської та ін. життя та діяльність педагога досліджено в контексті його творчої спадщини [8, 11, 16, 21, 24, 25]. Окремим напрямом студій є застосування розробленої ним методики виховання дитини в українській національній системі освіти (Л. Баліка, О. Біда, А. Діденко, В. Мисько) [5, 7, 9, 17]. Також значна частина праць присвячена компаративному порівнянню педагогічних концепцій Я. Корчака та видатних українських педагогів, передусім В. Сухомлинського. Свідчення цього – монографії та статті В. Кушнір, Н. Побірченко, Т. Довгої [10, 12, 13, 22]. Важливий інформаційний потенціал мають джерелознавчі дослідження творчого доробку польського педагога. Так, Ю. Орел уперше запровадила до наукового обігу листи Я. Корчака з фондів ЦДІАК України, написані у період Першої світової війни та його епістолярний діалог з І. Еліасбергом. Ці джерела дозволяють дослідити період перебування та роботи видатного польського педагога в м. Києві [19, 20]. У статтях Л. Березівської, Т. Логи і Н. Сізінцевої презентовано творчий доробок Я. Корчака у фондах Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського [6, 15].

Цінним джерелом дослідження педагогічної діяльності та системи поглядів діяча є спогади людей, які мали можливість особисто з ним спілкуватися та працювати – вихованців та співробітників «Будинку сиріт» у Варшаві. Зокрема. У 1981 і 1997 рр. вийшли друком книги О. Левіна «Wspomnienia o Januszu Korczaku» (перший том серії «Janusz Korczak. Źródła i Studia») та «Takim go zapamiętałem : Wspomnienia i refleksje o Januszu Korczaku» [4; 5]. Упродовж 1937–1939 рр. автор був вихователем дитячого будинку та колегою Я. Корчака, а з кінця ХХ ст. став одним із найвідоміших дослідників його життєвого шляху та творчої спадщини. За редакцією О. Левіна опубліковано листування, окремі праці та бібліографію

студій педагога. Завдяки копійчій праці М. Талмедж Шнайдер видано спогади ще 6 випускників та 3 працівників згаданого дитячого закладу. Її книга «Януш Корчак: скульптор дитячих душ» стала другим виданням мемуарів про педагога та була перекладена українською мовою у 2019 році [26].

Мемуари, презентовані згаданими дослідниками є цінним історичним джерелом. Записані безпосередньо від прямих респондентів, не зважаючи на певний суб'єктивізм, вони дозволяють детально реконструювати не лише ключові етапи життя та діяльності, але й систему виховання Я. Корчака, проаналізувати особливості організації і функціонування дитячого будинку у Варшаві, а також визначити риси просопографічного портрету педагога.

Метою нашої статті є аналіз та визначення інформаційного потенціалу спогадів колишніх вихованців «Будинку сиріт» для дослідження педагогічної діяльності та поглядів Я. Корчака, а також реконструкції його просопографічного портрета як освітянина та людини своєї епохи.

Виклад основного матеріалу. У комплексі спогадів, опублікованих М. Талмедж Шнайдер, важливе значення мають саме мемуари дітей. Вони проживали у дитячому будинку від 4–7 до 14–18 років, тому їх згадки дають можливість уявити «внутрішній світ» та атмосферу «дитячої республіки» Я. Корчака, зокрема умови життя, побуту, взаємовідносини вихованців і педагогів, а також пам'ятні для них риси директора, його вплив на формування їх особистісних цінностей.

Один з таких респондентів – ізраїльський художник, скульптор, письменник Іцхак Белфер, який вважав місією свого життя – розповісти про Януша Корчака [26, с. 53]. З його спогадів стало відомо, що до дитячого будинку на вул. Крохмальна, 92 у Варшаві потрапляли як сироти, так і діти, які мали рідних, але були прийняті до притулку через скрутне матеріальне становище сім'ї. Сам І. Белфер, описуючи першу зустріч з Я. Корчаком, вказував, що його відвела туди мама, позаяк сама виховувала сімох дітей. Але щосуботи він завжди відвідував родину.

Мемуари І. Белфера містять цінні відомості про систему виховання у дитячому будинку, правила внутрішнього розпорядку, зовнішній вигляд приміщень, побут, взаємини дітей, а також ряд просопографічних фактів про Пана Доктора (як часто називали директора вихованці). Так, дізнаємося, що у кількоповерховому будинку сиротинця все було облаштовано для комфортного проживання, навчання, праці та дозвілля його понад сотні маленьких мешканців. Автор згадував дві великі зали-спальні (на 50 осіб) для хлопців та дівчат з рядами одинарних ліжок, кімнати для «праці», де кожного дня вихованці виконували доручені їм завдання (шиття для дівчат, фізична праця для

хлопців), маленьку «тиху» кімнату для молитви та різноманітні гуртки за інтересами. Разом з тим, І. Белфар постійно наголошував, що вихованцям дитячого будинку щоденно і методично прищеплювали навички самообслуговування та праці, але без будь якого примусу та за відсутності фізичних покарань. Старші та молодші діти самостійно прибирали в кімнатах та приміщеннях, чергували у їдальні, допомагали на кухні, стежили за порядком, станом своїх речей, адже обслуговуючого персоналу в установі не було. «Ми просто допомагали як могли», «З часом ми звикли працювати в групах», «Було дуже весело» – так характеризував автор щоденну «роботу» маленьких мешканців дитбудинку. Для заохочення Я. Корчак використовував нагороди – поштові листівки, що було додатковим стимулом для вихованців [26, с. 55]. Також автор мемуарів детально описав роботу Суду Справедливості – органу дитячого самоврядування, який встановлював покарання для дітей, які негідно поводитися, порушували правила поведінки, не виконували доручені завдання. Він повідомив, що у Суді був радник, який раз на тиждень збирав скарги та фіксував у книзі, склад формувалася з п'яťох дітей та п'яťох дорослих, проти яких не було звинувачень. Його обирали щотижня у суботу, тому кожен мешканець дитбудинку мав шанс взяти участь у його роботі, навіть директор та його заступниця. Суд розглядав справи, виносив вирок у балах, маючи значний вплив на дітей. Суворі покарання у 700 і більше балів завжди викликали у «підсудних» розгубленість і переживання, бо були підставою виключення з сиротинця, а отримання батьками такого листа-попередження більшість з них вважали ганьбою [26, с. 56–57, 62].

Цікавим елементом спогадів І. Белфера є детальний опис розпорядку дня дітей, зокрема в суботу. Цей день розпочинався з читання газети «Mały przegląd», редактором якої був Я. Корчак, а авторами – вихованці. О 10-й годині відбувалося оголошення рішень та звіту Суду Справедливості. Після святкового обіду шабату, о 12-й годині, вихованці йшли відвідувати свої родини, а ті, хто не мав батьків, проводили час з Я. Корчаком, який намагався зробити все, щоб вони не почувалися самотніми. Разом з директором діти-сироти ходили на прогулянки, в кінотеатр, цирк, він купував для них смаколики тощо. Улітку Я. Корчак завжди організовував для підопічних корисний відпочинок, тому вони часто виїжджали у літні табори в сільській місцевості або у лісі.

Описуючи особистість Я. Корчака, І. Белфер підкреслював, що він був родиною для своїх вихованців, а вони – для нього [26, с. 53]. Глибока повага до дітей, відносини на основі довіри та підтримки, прагнення розкрити їх здібності і заохотити таланти – саме такі його риси найбільше запам'яталися автору спогадів. Зміст мемуарів

дає можливість виділити й притаманні Я. Корчаку просопографічні риси – стриманість, спостережливість, турботливість, легкість у спілкуванні, емпатія, бажання та вміння надихати дитину, дати мудру пораду і навіть веселитися разом із своїми підопічними. І. Белфер згадував, що педагог був для своїх вихованців мамою і татом, і вони навіть не помічали, коли він залишав дитячий будинок чи приходив на роботу, вважаючи, що той перебуває з ними постійно. «Час, проведений у сиротинці сформував моє майбутнє життя», – з вдячністю писав він [26, с. 60].

Усі випускники сиротинця, зокрема І. Белфер і Міра Каспі наголошували, що ключовим елементом функціонування сиротинця було широке самоврядування дітей. Окрім Суду Справедливості, у спогадах цих авторів містяться відомості про резиденції для вихованців в залежності від поведінки, велику дошку оголошень, де можна було дізнатися новини та важливі рішення, а також загальне голосування під час прийняття новеньких. Міра Каспі також наголошувала, що система виховання була спрямована на самовдосконалення дітей, повагу до них та виключення будь якого приниження.

Зі спогадів жінки також стало відомо, що Я. Корчак прагнув, щоб його вихованці здобули освіту та навчилися контактувати з людьми, тому вони відвідували звичайну варшавську школу та не носили спеціальної форми. Вона зауважила, що у дитячому будинку була хороша бібліотека, де кожна дитина мала індивідуальний ящик для зошитів та особистих речей («скарбів») [26, с. 71].

Інформацію про внутрішній розпорядок закладу М. Каспі доповнила, описом першої половини буднього дня вихованців. Так, після підйому о 06.30, відбувалася ранкова зарядка, а потім всі обов'язково мали привести себе в порядок, умитися, почистити зуби і виконати доручені їм ранкові справи (насамперед прибирання), встигнувши до 08.00, коли потрібно було йти до школи. Загалом, обов'язком вихованців було дотримання дисципліни та правил розпорядку закладу, але вони ніколи не відчували примусу. За виконання завдань і доручень кожному нараховувалися бали. Дозвілля дітей складало різноманітні ігри, читання, гуртки, слухання радіопередач, участь в аматорських виставах на свята, благодійних заходах (наприклад відвідування дітей у лікарні на Різдво), веселі святкування Хануки та Великодня [26, с. 71, 75–76].

М. Каспі з вдячністю згадувала низку педагогічних прийомів Я. Корчака, що мали на меті заохотити вихованців до виконання потрібних вчинків, прищепити порядність, людяність та відповідальність. Як і І. Белфер, вона сприймала Я. Корчака як батька, який однаково ставився до кожного вихованця, будучи гідним зразком для наслідування.

Він навчив підопічних поважати інших людей, розуміти їх почуття, ділитися тим, що маєш, виявляти емпатію, а також переконав, що праця може бути веселою, і є невід'ємною частиною життя [26, с. 73, 75, 77].

У спогадах Сари Кремер, яка потрапила до сиротинця Я. Корчака у 7 років, знаходимо інформацію про взаємодопомогу вихованців, адже молодші завжди перебували під опікою старших, котрі виконували для них роль наставників. Авторка наголошувала, що завдяки цьому почувалася комфортно з першого дня перебування у сиротинці.

У її мемуарах наявний великий пласт просопографічної інформації про директора. Зокрема, зазначено, що він знав все про життя своїх вихованців, міг знайти підхід до кожного. Вихованці довіряли Пану Доктору свої думки, почуття, емоції, могли поспілкуватися на різні теми, що їх хвилювали. «Януш Корчак завжди наглядав, спостерігав та прислухався до дітей: не існувало нічого, чого б він не побачив. Він був другом для кожної дитини: кожен із вихованців міг усе йому розповісти, а він завжди знаходив пояснення усьому, вирішував усі проблеми» [26, с. 92]. С. Кремер зазначала, що педагог дуже подобався оточуючим, завжди був у доброму гуморі, любив жартувати та увесь вільний час проводив з вихованцями. Однак, він ніколи не обіцяв дітям того, чого не міг зробити, розуміючи як важливо їм відчувати довіру. Жінка згадувала, що листівки, цукерки та гроші, квитки у кіно, які вони отримували від Я. Корчака були не лише винагородою, але й мотиватором, адже завжди містили кілька приємних слів подяки та підтримки. «Він прожив своє життя для своїх дітей», – так підсумувала вона свій спогад [26, с. 100].

С. Кремер повідомила, що всі вихованці дитячого будинку почувалися щасливими дітьми, яким ніколи не бракувало ні одягу, ні їжі, ні освіти, ні любові, оточені атмосферою взаємоповаги і дружби. Саме під впливом діяча авторка ще підлітком почала працювати з дітьми, а у майбутньому обрала фах педагога та застосовувала у власній роботі його педагогічно-психологічні прийоми та популяризувала ідеї.

Подібної думки дотримувався і Шломо Надель, який проживав у Будинку сиріт упродовж 1927–1936 років, зауваживши, що Я. Корчак вплинув на формування його особистості, морального кодексу та вибір професії фотографа. Він також наголошував на чудовому почутті гумору, щирості та відкритості педагога, а також важливості для дітей його довіри і заохочень (листівок, кишенькових грошей, можливостей відвідати кіно або цирк), адже такий підхід дозволяв змінити поведінку, відчувати задоволення від власних успіхів та віру Я. Корчака в них [26, с. 151]. У його спогадах Я. Корчак – турботливий батько

для підопічних, який завжди одночасно виконував багато завдань. Зі змісту мемуарів дізнаємося, що важливим елементом життя дітей у сиротинці було дотримання національних традицій та відзначення свят, зокрема Хануки, Песаху, Пуріму, однак релігійне виховання не було фанатичним та загальнообов'язковим. Як згадував інший вихованець Дов Нацер у дитячому будинку діти мали можливість за бажанням вивчати юдаїку та іврит. До свят вони разом з директором готували аматорські вистави, писали власні п'єси, організовували розваги [26, с. 153–155, 172].

Зі спогадів Д. Нецера також дізнаємося окремі деталі про окремі правила внутрішнього розпорядку дитячого будинку. Так, кожен вихованець щодня чітко знав, що має робити і як діяти, адже завдання на дошці оголошень змінювали раз на місяць. У дітей були власні номери, які використовували для ідентифікації речей у пральні, визначення місця їх зберігання, позначення ліжка чи місця за обіднім столом. Також автор підкреслював, що вихованці завжди мали шанс на виправлення поведінки і самовдосконалення. Тому найсуворіший вирок Суду Справедливості «1000 балів», що означав виключення із сиротинця, приймали дуже рідко. Д. Нецер зауважував, що не дивлячись на те, що прибирання не було улюбленою справою переважної більшості дітей, вони дотримувалися правил й навіть не намагалися їх порушувати. Водночас у них залишалися відчуття свободи і можливість вибору. Мемуари містять опис зовнішності Я. Корчака – невисокого зросту, лисуватий чоловік з борідкою у халаті кольору хакі з олівцем та блокнотом у кишені, – а також інформацію, що у роки Першої світової війни він залишив сиротинець, бо був мобілізований до війська. Педагог повернувся до Варшави у 1918 р., маючи звання майора. Як і інші вихованці, автор наголошував, що Я. Корчак за першої ж можливості приділяв час своїм підопічним – долучався до ігор, жартував, а найголовніше – навчив їх співпрацювати, бути порядними та чесними громадянами [26, с. 170, 172–173].

Спогади Шмуеля Ніссенбаума містять цікаві відомості про взаємини Я. Корчака з вихованцями, які були виключені із сиротинця за покаранням Суду Справедливості. Автор розповів про це на власному прикладі. Так директор дитбудинку кілька років переймався його долею: спочатку влаштував до іншого дитячого закладу, а щотижня у вихідні запрошував до себе для бесід, згодом же допоміг потрапити у хор однієї із синагог. Варшави.

Висновки. Усі залучені до нашої публікації спогади написані з великою вдячністю та щирою повагою до Януша Корчака. Зміст мемуарів свідчить, що для вихованців «Будинку сиріт» у Варшаві він був надзвичайною людиною, яка вирішальним чином вплинула на їх світогляд, вибір життєвого шляху, будучи не тільки мудрим наставником, але

й справжнім турботливим батьком, який завжди підтримував і безмежно любив. Більшість людей, кому довелося бути частиною створеної педагогом «дитячої республіки» можуть погодитися із думкою фотографа Шломо Наделя «Незалежно від того, де ми є і ким ми стали, ми будемо пам'ятати наш дім як щось незбагненно світле» [26, с. 136].

Спогади мають великий інформаційний потенціал, адже дають можливість з'ясувати ряд фактів щодо педагогічної діяльності та просопографічного портрету Я. Корчака, а також простежити реалізацію на практиці його новаторських ідей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Dębnicki K. Korczak z bliska. Warszawa : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1985. 175 s.
2. Lifton B. J. The King of Children : a Biography of Janusz Korczak. New York : Schocken Books, 1988. 404 p.
3. Lewin A. Takim go zapamiętałem : Wspomnienia i refleksje o Januszu Korczaku. Wyd. 2-ie. Warszawa : LATONA, 1997. 78 s.
4. Wspomnienia o Januszu Korczaku. Janusz Korczak. Źródła i Studia. Red. nauk. Aleksander Lewin. T. 1. Warszawa : Nasza księgarnia, 1981. 405 s.
5. Баліка Л. Творче використання ідей дитиноцентризму Януша Корчака в сучасній системі освіти України. *Інноватика у вихованні* : зб. наук. праць. Рівне : РДГУ, 2019. Вип. 9. С. 90–100.
6. Березівська Л. Януш Корчак в інформаційних ресурсах Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: історико-джерелознавчий аспект. *Гуманна педагогіка у контексті євроінтеграції: ідеї Януша Корчака про абсолютну самоцінність дитини: до 145-річчя від дня народження польського лікаря, педагога, письменника, публіциста, громадського діяча*. Умань : ЦП «Компринт», 2023. С. 10–12. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/735918/> (дата звернення 20.08.2023).
7. Біда О. Януш Корчак, Антон Макаренко, Олександр Захаренко – лицарі гуманної педагогіки. *Освіта для сучасності* : зб. наук. праць : в 2 т. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Т. 1. С. 240–245.
8. Гончаренко С. Корчак (Korczak) Януш. *Український педагогічний словник*. Київ : Либідь, 1997. – С. 178.
9. Діденко А. М. Педагогічна система Януша Корчака. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць. Херсон : ХДУ, 2012. Вип. 62. С. 22–26.
10. Довга Т. Валеопедагогічні ідеї в гуманістичному досвіді Януша Корчака і Василя Сухомлинського. *Початкова школа*. 2014. № 1. С. 56–58.
11. Забута Т. В. Педагогічна творчість Януша Корчака : монографія. Рівне: РЕГІ, 1997. 201 с.
12. Кушнір В. М. Януш Корчак та Василь Сухомлинський: дві постаті гуманістичної педагогіки : монографія. Умань : Візаві, 2020. 182 с.
13. Кушнір В. М. Свобода дитини у виховному процесі Януша Корчака та Василя Сухомлинського. *Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*. Полтава, 2005. Вип. 5 (44). С. 80–88.
14. Корчак Я. Дитя людське. Вибрані твори. Упорядник С. Петровська. К. : Дух і Літера, 2018. 536 с.
15. Лога Т. В., Сізінцева Н. М. Колекція творів Януша Корчака та літератури про нього у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. *Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського*. 2010. Вип. 2. С. 202–209.
16. Луцюк А. М. Життя і педагогічні погляди Януша Корчака. *Педагогічний пошук*. 2012. № 1. С. 8–12.
17. Мисько В. Соціально-правовий захист дитини як основа педагогічної діяльності Януша Корчака. *Людознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. 2015. Вип. 1 (33). С. 101–109.
18. Ольчак-Ронікер Й. Януш Корчак. Сторінками біографії. К. : Дух і Літера, 2012. 504 с.
19. Орел Ю. Януш Корчак і Ісаак Еліасберг в роки Першої світової війни: листування. Наукові записки НаУКМА. Історичні науки. 2014. № 156. С. 84–87.
20. Орел Ю. Унікальна колекція листів Януша Корчака часів Першої світової війни у фондах ЦДІАК України. *Архіви України*. 2012. Вип. 4. С. 137–149.
21. Осипчук Н. Педагогіка серця Януша Корчака. *Освіта*. 2012. № 48/49. С. 13.
22. Побірченко Н. Дві концепції – два погляди на дитинство: Януш Корчак та Василь Сухомлинський. *Ponad podziałami: Wspólne perspektywy i dążenia w polsko-ukraińskiej współpracy naukowej. Szczecinek – Dąbrowa Górnicza, 2021. С. 100–118. URL: https://sociology.knu.ua/sites/default/files/library/elopen/ukraina_-_ksiazka_pamiatkowa.pdf (дата звернення 19.08.2023).*
23. Проскура О. Життя віддане дітям : Януш Корчак. Дошкільне виховання. 2015. № 10. С. 6–9.
24. Сисоєва С., Соколова І. Януш Корчак (1878 – 1942). Нариси з історії розвитку педагогічної думки : навч. посібник Київ, 2003. С. 183–190.
25. Сухомлинська О. В. Корчак Януш. *Енциклопедія освіти /* голов. ред. В. Г. Кремень. Київ, 2021. С. 490–491.
26. Шнайдер М. Т. Януш Корчак: скульптор дитячих душ. К. : Дух і Літера, 2019. 200 с.